

Анатолій Бровченко

**РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ПОГЛЯД
НА ВИНИКНЕННЯ ПОТРЕБИ ТА ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ
ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ З ОСНОВ ЕТНОДИЗАЙНУ
У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ**

У статті проводиться огляд передумов зародження та виникнення проблеми формування фахової компетентності з основ етнодизайну у майбутніх учителів технологій. При цьому, автор вбачає в традиційному декоративно-вжитковому мистецтві витоки національного дизайну, а майстрів народного мистецтва розглядає як протодизайнерів. В статті наводяться дані архівних джерел про знаходження найбільш значних осередків художньої народної творчості на західних територіях України в кінці XIX на початку XX століття. Звертається увага на особливості підготовки майстрів декоративно-вжиткового мистецтва періоду XII – поч. XIX ст. Зазначаються автори, праці яких присвячені дослідженню підготовки народних майстрів. Підкреслюється важливість використання надбання досвіду підготовки майстрів декоративно-вжиткового мистецтва в художньо-трудовій підготовці майбутніх учителів технологій при порушеному традиційному предметно-просторовому середовищі. Посилаючись на державні освітні документи, прослідковується виникнення потреби формування фахової компетентності з основ етнодизайну у майбутніх учителів технологій.

Ключові слова: етнодизайн, компетентності, художньо-трудова діяльність, професійно-художня освіта, дизайн.

Існує не менше десяти версій часу виникнення дизайну і етнодизайну як його складової. Одна з таких версій, прихильниками якої є ми, вважає, що дизайн – це явище, що має довгу історію, яка вимірюється тисячоліттями, а «сучасний дизайн» – це не більше, ніж кількісний стрибок. Він виявляється в різкому збільшенні кількості речей, в створенні яких бере участь художник, і відповідно у самому визначенні дизайну як самостійної діяльності за рахунок його виділення з мистецтва і інженерії. На зміну ремісничому типу виробництва, що створював речі, найчастіше призначених для конкретних осіб і конкретних ситуацій, прийшов масовий випуск стандартних виробів, серійна промислова продукція. Відповідно школа і промисловість потребували компетентних фахівців в цій галузі, які б використовували тисячолітній досвід протодизайнерів.

Метою статті є висвітлення історичних передумов виникнення проблеми і потреби формування фахової компетентності з основ етнодизайну у майбутніх учителів технологій.

Декоративно-вжиткове мистецтво є своєрідною формою народного

мистецтва та засобом збереження етнокультури. Зберігаючи моральні ідеали національної культури, народне декоративно-ужиткове мистецтво накопичило унікальний досвід колективної й індивідуальної художньої творчості, ручного і механізованого виробництва. Народні митці протягом століть створювали різноманітні вироби, що сформувалися як об'єкти гармонійного матеріально-предметного середовища. При цьому, притаманна виробам народних умільців національна стилістика і художня образність в повній мірі відображали традиції і смаки народу, тим самим зробивши їх важливими носіями національних духовних цінностей.

Аналіз архівних джерел показав, що на території України було особливо багато осередків художньо-прикладної творчості. У дослідженнях Б. Тимківа зазначено: «На теренах Галичини перші спроби керівництва навчально-творчими процесами в мистецтві зробила Комісія з питань промислів, заснована у Львові ще 1877 року. Було створено курси, пересувні майстерні та художньо-промислові школи, які готували спеціалістів-виконавців та інструкторів для різних видів художніх промислів. Такі навчальні заклади були організовані в Риманові (1871), Львові (1875), Закопаному (1876), Станіславі (1884), Чернівцях (1896), Коломиї (1894), Яворові (1896), Старому Косові (1923, школа Девдюка). Розвитку і популяризації народного мистецтва сприяли діячі української культури: М. Біляшівський, Д. Щербаківський, Х. Вовк, С. Таранушенко» [1, с. 21].

У художніх майстернях періоду XII–XIII ст. підмайстрів готували досвідчені майстри і їх помічники. Причому «школа учнівства», «школа підмайстрів» існували довгий час. Критеріями фахової компетентності з майстра і підмайстра-художника були виконані ними твори матеріально-художньої культури. Ефективність такого критерію підтверджено сучасними науковцями, які є прихильниками принципів дистрибутивної теорії пізнання» Чи буде інтелект і надалі вириватися за межі мозку людини і проходити в сферу артефактів і контекстів загальної культури? Більшість дослідників, а особливо ті з них, які поділяють думку, поширену в Євразійському просторі, відповіли позитивно. Ідея про те, що інтелект зосереджений виключно в голові людини і передбачення про його гнучкість видавалась лише англо-американською тенденцією» Г. Гарднер; [2, с. 26].

У системі підготовки художників XVIII – поч. XIX століття група пластичних мистецтв спеціально не виділяється, а отже, підготовка майстрів декоративно-прикладного мистецтва не ставилася за мету.

З початку XX століття народні художні промисли і підготовка для них спеціалістів перебували у занепаді до 30-х років. Особливістю художніх шкіл у 20–30-х роках була відсутність у їх діяльності продуктивної праці. Художні школи не виробляли продукції, а лише створювали умови для навчання різним технікам художньої обробки матеріалів. Але важливо актуалізувати досвід української педагогічної громадськості 20–30-х рр. XX ст. з впровадження в освітню систему ідеї

Дальтон-плану, «методів проектів». Метод проектів має безпосередній зв'язок з неперервною системою художньо-трудової діяльності в сучасній українській освіті [3].

У довоєнний період практична підготовка починалася з 8–9 років у майстерні художника декоративно-прикладного мистецтва. Термін навчання продовжувався 5–7 років. Кількість учнів була до 30, з яких 3–5 виконували винятково практичні роботи. Питання професійної художньої практики не розв'язувалися через відсутність теорії народного мистецтва. Успіх підготовки визначався не загальною спрямованістю і системою підготовки кадрів для народних промислів, а особливістю художника, який проводив заняття з декоративно-вжиткового мистецтва. Форма передачі практичного досвіду була традиційною – «школа учнівства», у результаті якої не допускалося тиражування зразків, не допускалася можливість підміни справжніх творів декоративно-прикладного мистецтва.

Безпосередній проблемі підготовки кадрів у галузі народного мистецтва з урахуванням історичної ретроспективи присвячена незначна кількість робіт.

Найдавніші історичні відомості з проблеми підготовки майстрів декоративно-прикладного мистецтва (етнодизайнерів) відображено у працях В. Лешкова [4, 5, 6], С. Бахрушин [7]. Шляхи вдосконалення підготовки кадрів у навчальних закладах народних художніх промислів досліджувала В. Максимович [8].

Зазначені праці є історичною ретроспективою формування фахової компетентності з основ етнодизайну.

Поява предметів масового споживання, виготовлених промисловим способом, спричинила порушення багатовікового ритму в розвитку предметно-просторового середовища людини. Промислове машинне виробництво виготовляло нові предмети, які не лише не зайняли чільного місця в духовно-матеріальній культурі народу, а й більш того знеособлювали її, позбавляючи притаманного їй колориту та етнокультурної виразності, звідси – втрачалася наступність і передача накопиченого естетичного і технологічного досвіду. Відповідно, практично єдиним шляхом збереження і розвитку народного мистецтва як важливої складової етнокультури стала підготовка фахівців, здатних передати підростаючому поколінню мистецькі надбання багатьох поколінь народних майстрів з подальшим їх втіленням в сучасних виробках. Ця проблема є актуальною й донині, адже лише налагоджена система художньо-трудової підготовки (як загальноосвітньої, так і фахової) сприятиме збереженню і розвитку традицій народного мистецтва, які стануть одними з чинників становлення естетичного й етностильового світогляду сучасної людини.

Одним з провідних напрямків реформування системи національної освіти є гуманізація навчально-виховного процесу, якою передбачається не лише техніко-технологічна, але й художньо-технічна підготовка майбутніх учителів технологій: основ дизайну. Згідно з державними документами

(Законом України «Про вищу освіту»; Державним стандартом з освітньої галузі «Технологія»; Державною програмою «Вчитель»; Національною доктриною розвитку освіти України в ХХІ ст.), учасники освітнього процесу мають залучатися до вітчизняної і світової культури у контексті світових культуротворчих процесів. Сучасний фахівець технологій зорієнтовується на особистісний і професійний саморозвиток, що визначено «Концепцією естетичного виховання молоді в умовах відродження української національної культури», комплексного програмного пошуку, навчання і виховання обдарованих дітей та молоді «Творча обдарованість». Удосконалення професійної підготовки фахівців галузі технології має здійснюватися з урахуванням не лише культурологічного, але й компетентісного підходів. Так, у програмі розвитку освіти» Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ ст.» серед пріоритетних завдань формування особистості сформульовано положення про необхідність набуття компетентності. Компетентність продуктивної творчої діяльності фахівців технологій немислима без їхньої участі у створенні сучасних і традиційних артефактів української матеріально-духовної культури, національно своєрідних за формою і декором творів національного дизайну.

Сьогодні формування освітніх цілей відбувається не на рівні держав, а на міжнародному, міжнаціональному, коли основні пріоритети освіти й цілі проголошуються в міжнародних конвенціях та документах і є стратегічними орієнтирами міжнародної спільноти. Плекаючи власну матеріально-художню культуру, особистість стає спроможною сприймати матеріально-художні цінності інших націй, навчатися «слухати і знаходити у вселюдській культурі ті скарби художні, наукові і моральні, які можуть стати їй найріднішими» (С. Русова). «Нове покоління як паросток живеється тим, що дає йому національність» (Я. Чепіга). «На часі освітній процес, який би запобігав деструкції «душі» і «мислення», забезпечував їх цілісність та особисту унікальність, сприяв визріванню конструктивного ставлення особистості до планети Земля, до Вітчизни, до людства і до самої себе, до особистісно значущої праці, надбань матеріальної і духовної культури» (В. Кремень).

Набуття життєво важливих компетентностей з опорою на етнічну матеріально-художню культуру дає людині можливість орієнтуватись у сучасному інформаційному просторі, швидкоплинному розвитку ринку праці, подальшому оволодінню технологічною освітою і матеріально-художньою культурою, чим досягається нова якість етнодизайну.

Науковці європейських країн також вважають, що набуття студентською молоддю знань, умінь і навичок спрямовуються на вдосконалення їхньої етнокультурної компетентності, сприяють інтелектуальному й культурному розвитку особистості, формують у неї здатність швидко реагувати на запити часу і задовольняти потреби в етнічному дизайні. Важливим є усвідомлення власне понять «компетентність», «етнодизайн» як таких, що відображують новий

проектно-технологічний підхід до реалізації завдань фахової підготовки майбутніх учителів технологій з основ дизайну.

Зусиллями українських науковців розроблено і затверджено «Концепцію професійно-художньої освіти», видається часопис «Професійна художня освіта», де відображено передовий досвід і перспективний шлях розв'язання проблеми художньо-трудової освіти України. У відповідності до концепції, необхідно здійснити історично-педагогічний аналіз учнівства в народному мистецтві, осмислити вітчизняний та зарубіжний досвід становлення і розвитку професійно-художньої освіти, визначити нові підходи до реформування концептуальних, змістовно-структурних та дидактичних засад професійного навчання фахівців художнього профілю.

Проблема формування у майбутніх учителів трудового навчання фахової компетентності з основ етнодизайну настала наприкінці 80-х рр. ХХ ст., коли наказом Міністерства народної освіти України у загальноосвітніх школах впроваджували основи дизайну (наказ № 128/178, 30.06.89 р., 07.07.89) [9] «Про впровадження навчання з основ дизайну у закладах народної освіти». Крім наказу Міністерства освіти, науково-дослідним інститутом педагогіки УРСР запропоновано шкільні програми основ дизайну для експериментальної апробації [10]. У пояснювальній записці зазначається: «Однією з форм активізації технічної та художньої творчості учнів є створення класів для вивчення основ художнього конструювання (дизайну)». На виклад курсу в 2–7 класах відводилося 3 години на тиждень за рахунок годин, відведених навчальним планом на трудове навчання і образотворче мистецтво. Але у вищих педагогічних навчальних закладах майбутні вчителі трудового навчання не були фахово підготовлені до такого викладання, адже навчальними планами ВНЗ на підготовку фахівців галузі технології курси з образотворчого мистецтва не передбачено. Такий стан справ не сприяв формуванню компетентності з основ етнодизайну в майбутніх учителів трудового навчання. Постає необхідність підготовки такого учителя трудового навчання, який би був фахово компетентним, міг ознайомлювати учнів з основами дизайну, свідомо оцінювати якість промислових виробів на основі вимог ергономіки, творчо використовувати кращі традиції вітчизняного і світового промислового мистецтва у проектній діяльності» [10]. Майбутній учитель трудового навчання був покликаний створити навчально-матеріальну базу для проведення занять – шкільний кабінет (майстерня) з основ дизайну, обладнаний відповідно до вимог переліку обладнання, затвердженого наказом Міністерства освіти УРСР і Міністерства вищих навчальних закладів УРСР. Одним із завдань учителя, яке ставилося, було набуття готовності до організації екскурсій на підприємства, зустрічей з дизайнерськими групами конструкторських бюро, відвідування виставок образотворчого і промислового мистецтва [10, с. 4], чим зумовлювалися потреби підготовки вчителя до навчання основ дизайну. Але вищі педагогічні навчальні заклади виявилися не

готовими до впровадження дизайну в галузі художньої освіти. Як і музика, хореографія, образотворче мистецтво, має підстави для перенесення їх із галузі мистецтва у педагогічні навчальні заклади для професійної підготовки вчителів. Підставою для зазначення нововведення був наказ МОН України від 27 січня 2007 р. № 58. [11]. (Табл. 1.)

Таблиця 1

«Спеціальності підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Молодший спеціаліст», відповідно до Переліку – 1997 напрями підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Бакалавр» Переліку – 2006»

Перелік – 2006				Перелік – 1997	
Шифр галузі	Найменування галузі знань	Напрямок підготовки	Код напрямку	Назва спеціальності за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста	Код спеціальності
0202	Мистецтво	театральне мистецтво	6.020201	театральне мистецтво	5.020201
		хореографія	6.020202	Хореографія	5.020202
				педагогіка і методика середньої освіти. Хореографія	5.010103
		кіно-, теле-мистецтво	6.020204		
		музичне мистецтво*	6.020204	музичне мистецтво	5.020205
				педагогіка і методика середньої освіти. Музика	5.010103
		образотворче мистецтво*	6.020206		
		дизайн	6.020207	дизайн	5.020210
				перукарське мистецтво і декоративна косметика	5.020211
		декоративно-прикладне мистецтво	6.020208	моделювання та конструювання виробів народною вжитку	5.020212

Необхідно зазначити, що впродовж віків внутрішнє єство народного майстра формувало навколишнє етнічне середовище та традиції. Нині це середовище майже зруйноване, традиції забуті та й престижність професії майстра декоративно-ужиткового мистецтва є доволі низькою, натомість у сучасної учнівської молоді викликає інтерес професія етнодизайнера, яка звертаючись до традиційного трактування форм творів декоративно-ужиткового мистецтва, використовує художню спадщину народу, надаючи сучасним виробам яскравої своєрідності та етностильової приналежності.

Зважаючи на це, значущість мистецтва для фахівців технологій важко переоцінити адже саме поняття технології означає «наука про

майстерність, мистецтво».

Проаналізувавши сучасний стан науково-педагогічної практики формування в майбутніх учителів технологій фахової компетентності з основ етнодизайну, ми виявили низку суперечностей, основна з яких закладена в змісті навчання. Аналіз навчальних програм, які стосуються дизайнерської та художньо-трудової підготовки майбутніх педагогів («Декоративно-ужиткове мистецтво», «Художнє проектування і конструювання», «Основи дизайну», «Практикум з художньої обробки матеріалів» та ін.) актуалізують необхідність інтегрування змісту традиційного декоративно-ужиткового мистецтва та сучасного вітчизняного дизайну в єдиній, методично цілісній навчальній дисципліні «Основи етнодизайну».

У зв'язку з розширенням сфери художньої освіти в цілому і підвищенням ролі народного мистецтва необхідним стає узагальнення передового педагогічного досвіду і науково обґрунтованих теоретичних положень з художньої педагогіки в історичній ретроспективі.

Проблема підготовки педагогів з компетентністю етнодизайнера має давні корені, а особливості її вирішення пов'язані з соціальним устроєм і розвитком суспільства.

Ефективне формування фахової компетентності з основ етнодизайну у майбутніх учителів технологій повинно здійснюватись на основі традиційного декоративно-ужиткового мистецтва .

Перспективою нашого дослідження є вивчення досвіду розвинених країн в царині підготовки педагогів з компетентністю етнодизайнера та самих етнодизайнерів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тимків Б. Формування художньої етнокультури студентів засобами народного декоративно-прикладного мистецтва / Б. Тимків // Народне мистецтво. – 2004. – № 25–26(1–2). – С. 52–54.
2. Гарднер Г. Структура розуму: теорія множинного інтелекту / Говард Гарднер. – М. : Вільямс, 2007. – 512 с.
3. Сірополко С. Історія освіти в Україні / Степан Сірополко. – К. : Наукова думка. – 664 с.
4. Лешков В. Н. Очерк древнерусских законов о ремеслах и заводской промышленности [Електронний ресурс] // Москвитянин. – 1852. – Декабрь. – кн. 1. – С. 34–49. – Режим доступу : www.gramotey.com/?open_file=1269075852.
5. Лешков В. Н. Древние русские законы о сохранении народного богатства [Електронний ресурс] / В. Н. Лешков. – М. : Оттиски з «Временных Импер. Московского общества истории и древности российской». – 1854. – 42 с. – Режим доступу : isgz.ru/gSDL/lib/his/istoriya_otchestvennogo_gosud_prava.doc.
6. Лешков В. Н. Народное просвещение по указам Петра Великого [Електронний ресурс] / В. Н. Лешков. – М. : Университет М. Каткова. –

- Оттиски з «Юридического вестника». – № 5–6, 1877. – 26 с. – Режим доступа : www.hiv-aids-epidemic.com.ua/publication-006.htm.
7. Бахрушин С. В. Очерки по истории ремесла, торговли и городов России. Русского централизованного государства XVI – начала XVII в. / С. В. Бахрушин. – М. : Искусство, 1952. – 264 с.
 8. Максимович В. Пути совершенствования системы подготовки кадров в учебных заведениях народных художественных промыслов : автореф. дис. на соискание наук. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 «Теория и история педагогики» / В. Максимович. – М., 1989. – 21 с.
 9. Інформаційний збірник Міністерства народної освіти Української РСР. – К. : Рад. школа, 1989. – № 21. – 64 с.
 10. Програми середньої загальноосвітньої школи: Основи дизайну 2–11 класи // Інформаційний збірник Міністерства народної освіти УРСР. – К. : Рад. школа, 1989. – № 24. – С. 3–15.
 11. Про порядок уведення в дію переліку напрямів, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра [Електронний ресурс] / МОН України // Наказ № 58. – Режим доступу : http://www.mon.gov.ua/laws/MON_58_07.doc.